

Ko ima pravo da definiše stvarnost: prilog teoriji tehnološki posredovanog nasilja

Biljana Stepanov, direktorka, Centar za podršku ženama (CPŽ) Kikinda

Apstrakt

Tekst polazi od feminističke teze da nasilje prema ženama nije izuzetak nego mehanizam kojim se održava postojeći poredak, i primenjuje je na tehnološki posredovano nasilje (TPN). Argumentuje se da se TPN najbolje razume kao mesto ukrštanja tri odvojena polja moći: rodne dominacije upisane u sam jezik prava (MacKinnon, 1989), arhitekture digitalnih mreža projektovane da nagrađuje vidljivost (boyd, 2010; Tufekci, 2017), i ekonomije nadzora koja komercijalizuje prikupljanje podataka (Zuboff, 2019). Oslanjajući se na koncepte epistemičke nepravde (Fricker, 2007), kontinuuma seksualnog nasilja (Kelly, 1987) i nepriznavanja (Fraser, 1995), tekst pokazuje zašto pravni i institucionalni sistemi sistemski ne prepoznaju TPN kao rodno zasnovano nasilje, i zaključuje da ova nevidljivost nije tehnički propust nego politički izbor sa merljivim posledicama po žrtve.

Ključne reči

tehnološki posredovano nasilje; epistemička nepravda; kontinuum seksualnog nasilja; nadzorni kapitalizam; kolaps konteksta; nepriznavanje; rodno zasnovano nasilje.

Uvod

Kako ističe bell hooks (1984), nasilje prema ženama nije izuzetak od funkcionisanja društvenih normi, već pre svega posledica njihove doslednosti.

Feministička teorija odavno prepoznaje ono što dominantni diskurs o nasilju prema ženama često iznova otkriva: nasilje nije ekscesno. Ono je redovno. Nije izlaz iz normalnog poretka stvari. Ono je jedan od mehanizama kojima se taj poredak održava.

Ova teza ne implicira pesimizam, već predstavlja analitičku dijagnozu iz koje proizlazi sasvim drugačiji skup istraživačkih pitanja. Umesto fokusiranja na zaustavljanje pojedinačnog počinioca nasilja, neophodno je analizirati koje društvene i institucionalne strukture omogućavaju i legitimišu nasilno ponašanje. Takođe, pitanje ne bi trebalo da bude zašto žrtva nije prijavila nasilje, već kakve je sistemske pretpostavke i prepreke stvorio pravni i institucionalni okvir u vezi s mogućnošću, bezbednošću i svrhom prijavljivanja. Na kraju, umesto normativnog pitanja kako zaštititi žene, ključno je preispitati ko definiše značenje zaštite i čije iskustvo postaje referentna tačka za takvu definiciju.

Ova promena perspektive nije isključivo metodološke prirode, već je duboko politička. Zbog toga feministička teorija, od Simone de Beauvoir do bell hooks, od Audre Lorde do Sare Ahmed, dosledno insistira na stavu da znanje nije neutralno, te da je svaki epistemološki okvir istovremeno i izraz odnosa moći. Ono što se u društvu prepoznaje i verifikuje kao vidljivo određuje šta će biti interpretirano kao društveni problem koji zaslužuje institucionalni odgovor.

Centralni argument ovog rada polazi od pretpostavke da se fenomen tehnološki posredovanog nasilja (TPN) može adekvatno razumeti isključivo ukoliko se sagleda u preseku tri naizgled odvojena polja: rodne dominacije inkorporirane u pravni diskurs, arhitekture digitalnih mreža koja podstiče i nagrađuje vidljivost, kao i ekonomije nadzora zasnovane na komercijalizaciji prikupljanja i obrade podataka (MacKinnon, 1989; Zuboff, 2019).

Teorijski okvir uključuje i koncepte epistemičke nepravde (Fricker, 2007) i kontinuuma seksualnog nasilja (Kelly, 1987), koji osvetljavaju zašto pravni i institucionalni sistemi nisu dovoljno opremljeni da prepoznaju TPN kao rodno zasnovano nasilje. Argument se dalje oslanja na uvid da se tehnološki posredovano nasilje može

interpretirati kao rezultat ukrštanja pravnih, tehnoloških i ekonomskih faktora, a ne kao izolovana pojava. Samo njihovom međusobnom analizom moguće je razumeti specifičnost TPN-a.

Ova teza danas se suočava sa specifičnim izazovima koje je otvorilo širenje digitalnog prostora. Brzina kojom su digitalne tehnologije postale deo svakodnevnog života prevazišla je kapacitete normativnih i institucionalnih sistema da ih prepoznaju kao novo polje rodničkih odnosa moći. Iako je Donna Haraway (1985) isticala da tehnologija nije neutralna, već nosi u sebi odnose moći koji su je oblikovali, čak ni njena vizija kiborga kao prostora otpora nije mogla da anticipira kompleksnost i brzinu kojom algoritamski sistemi omogućavaju masovnu distribuciju nekonsenzualnog intimnog sadržaja, izvan domaćaja postojećih pravnih okvira.

Ono što se danas naziva tehnološki posredovanim nasiljem nije nova vrsta nasilja. To je staro nasilje s novom infrastrukturom koja mu daje osobine koje ga čine kvalitativno drugačijim od svega što smo ranije znali. Bezvremeno je: sadržaj objavljen jednom ostaje dostupan godinama. Besprostorno je: odvija se simultano u svim prostorima u kojima žena postoji, profesionalnom, porodičnom, društvenom. Neuhvatljivo je: počinitelj može biti anonimna, platforma izvan nadležnosti, algoritam bez autora. I možda najteže, ono koje poništava vlastito svedočanstvo: kada žrtva opisuje godine digitalnog terora, institucija može odgovoriti da „nema dokaza o neposrednoj fizičkoj opasnosti“ i ta rečenica, u postojećem pravnom okviru, ne mora biti netačna.

Upravo tu leži ono što je filozofkinja Miranda Fricker (2007) nazvala epistemičkom nepravdom, specifičnom vrstom nepravde koja se ne nanosi telima, nego znanju. Kada žrtva govori o svom iskustvu a institucija to iskustvo ne prepoznaje kao legitimno, ne daje joj se samo pogrešan odgovor. Oduzima joj se status svedoka sopstvenog života. Ona postaje neverodostojni izvor informacija o sopstvenoj patnji. To nije sporedna posledica lošeg institucionalnog odgovora. To je centralni mehanizam kojim se nasilje u fizičkom i digitalnom prostoru podjednako reprodukuje i naturalizuje. Ovde vredi zastati i postaviti pitanje koje Fricker ostavlja otvorenim: zašto baš digitalno svedočanstvo tako lako gubi status znanja?

Odgovor delimično leži kod teoretičarke Liz Kelly (1987), koja je uvela pojam kontinuuma seksualnog nasilja, ideju da nasilje nije skup izolovanih incidenata koje pravni sistem procesuirao jedan po jedan, već raspon međusobno povezanih iskustava, od pogleda i komentara do silovanja, koje žene same prepoznaju kao deo istog obrasca kontrole, čak i kada zakon svaki od njih tretira kao odvojen, nepovezan događaj. Tehnološki posredovano nasilje ne uvodi nov oblik na ovaj kontinuum, ono otkriva koliko je pravni sistem oduvek bio loše opremljen da vidi kontinuum kao takav, jer je izgrađen da prepoznaje diskretne, dokazive, vremenski određene događaje, a ne obrazac koji se rasteže mesecima kroz stotine sitnih digitalnih signala. Sud koji kažnjava „jednu poruku“ a previđa godinu nadzora koji joj je prethodio ne pravi grešku u primeni zakona. On primenjuje zakon tačno onako kako je zamišljen, za nasilje kao događaj, ne za nasilje kao stanje (Kelly, 1988).

Ono što Kelly imenuje kao kontinuum, teoretičarka prava Catharine MacKinnon (1989) bi nazvala pitanjem tačke gledišta ugrađene u zakon. Njena teza da pravni sistem svoju sopstvenu, istorijski mušku perspektivu naziva „objektivnošću“ pomaže da se razume zašto se digitalna kontrola tako lako prevodi u kategoriju „privatnog spora“ ili „sajber-incidenta“ umesto u kategoriju nasilja. Zakon ne skriva rodnu dimenziju iz nemara. On je ne vidi zato što je izgrađen da meri štetu onako kako je štetu istorijski merio onaj čije telo nikad nije bilo primarna meta ove vrste kontrole.

Ovde se otvara i drugi teorijski sloj, onaj koji dolazi iz proučavanja same digitalne mreže, a ne samo prava. Istraživačica danah boyd (2010) uvela je pojam kolapsa konteksta (context collapse) da opiše ono što se dešava kada se publike koje su nekada bile odvojene, kolege, porodica, bivši partner, stranci, nađu na istom digitalnom prostoru u kome se ponašamo kao da smo pred jednom, poznatom publikom. Za žrtvu TPN-a ovaj kolaps nije apstraktan: to je trenutak kada intimni sadržaj deljen u poverenju postane dostupan poslodavcu, roditeljima, celoj školi, u istom trenutku i bez razlike u kontekstu. Ono što bi u analognom svetu ostalo razdvojeno, sfera intime, sfera rada, sfera porodice, digitalna infrastruktura briše u jednom potezu (Marwick i boyd, 2011).

Istraživačica Zeynep Tufekci (2017) upozorava da platforme ovu odliku ne tretiraju kao dizajnersku manu koju treba ispraviti, već kao osobinu koja održava angažovanost korisnika, vidljivost i virusnost digitalnih mreža su poslovni model, ne slučajna nuspojava.

Ista logika stoji iza onoga što Molly Dragiewicz i koautori (Dragiewicz i dr., 2018) nazivaju tehnološki facilitiranom prinudnom kontrolom, pojmom koji pomera pažnju sa pojedinačnog čina (poslata pretnja, objavljena fotografija) na infrastrukturu svakodnevnog nadzora: aplikacije za deljenje lokacije, zajedničke naloge, „porodične“ alate za kontrolu koji se prodaju kao briga a koriste kao kavez. Srodan pojam, tehnološki facilitirano seksualno nasilje, uvele su kriminološkinje Nicola Henry i Anastasia Powell (2016).

Sociološkinja Shoshana Zuboff (2019) ovde dodaje širi uvid: da je ekonomija koja masovno normalizuje prikupljanje i praćenje tuđih podataka, ono što naziva nadzornim kapitalizmom, ista ekonomija koja svom korisniku stavlja na raspolaganje alatku kojom će partnerku pratiti. Stalkerware nije kvar sistema. On je nusprodukt sistema koji je naučio da nadzor prodaje kao uslugu.

Sve ove teorije, na različite načine, govore o istom: da je ono što nazivamo tehnološki posredovanim nasiljem mesto na kome se srastaju tri odvojena polja moći: rodna dominacija koju je MacKinnon prepoznala u samom jeziku prava, arhitektura mreže koju su boyd i Tufekci opisale kao dizajn koji nagrađuje vidljivost, i ekonomija nadzora koju je Zuboff imenovala kao izvor alatki za kontrolu. Nijedno od ova tri polja ne postoji nezavisno od druga dva, i nijedno se ne može regulisati kao da postoji samo.

Judith Butler (2004) je rekla da svako telo koje se izlaže riziku nasilja postaje vidljivo kao telo, kao nešto ranjivo, lokalizovano, izloženo. Digitalni prostor menja tu jednačinu na radikalna način: napadnuto telo ostaje fizički nedodirljivo ali njegova ranjivost postaje globalno vidljiva i dostupna. Nasilje se izvršava prema njenom prisustvu u javnom i digitalnom prostoru čije posledice snosi osoba. Sama činjenica da žena postoji u javnom i digitalnom prostoru je ono što od nje pravi metu. Sistem koji ne ume da procesuirati napad na prisustvo, koji traži modrice tamo gde postoje samo snimci ekrana, nije sistem koji zaostaje za tehnologijom. To je sistem koji nastavlja da definiše stvarnost u skladu sa starim poretom koji određuje čija patnja se računa (Butler, 2009).

Filozofkinja Nancy Fraser (1995) ovaj problem imenuje kao pitanje nepriznavanja (misrecognition), stanja u kome nedostatak formalne, javne kategorije za neko iskustvo nije samo administrativni propust nego oblik povrede dostojanstva sam po sebi. Kada zakon nema ime za ono što je žena preživela, on joj ne uskraćuje samo pravni lek. On joj poručuje da njeno iskustvo nije dovoljno stvarno da bi zahtevalo ime. Praktičnim jezikom rečeno: odsustvo posebne administrativne kategorije za tehnološki posredovano nasilje nije tehnički propust, već politički izbor sa direktnim, merljivim posledicama po žrtve.

U srcu svega leži pitanje koje feministička filozofija postavlja od svog nastanka: ko ima pravo da definiše stvarnost?

Sara Ahmed (2006) govori o feminizmu kao o orijentaciji prema onome čemu se inače okreću leđa. Primeniti tu orijentaciju na digitalni prostor znači odbiti jednu od najtrajnijih podela koje nam sistem nudi: podelu na stvarno i virtuelno. Virtuelan nije bol. Virtuelan nije strah. Virtuelan nije gubitak posla, povlačenje iz javnog prostora, izolacija, depresija. Virtuelna je samo pretpostavka da ekran pravi razliku između nasilja koje se računa i nasilja koje se ne računa.

I ta pretpostavka nije nevina. Ona služi onima kojima odgovara da određene oblike nasilja ostave bez odgovora.

Zaključak

Teorijski doprinos ovog teksta sastoji se u povezivanju tri polja koja se u literaturi o tehnološki posredovanom nasilju obično razmatraju odvojeno: pravnu teoriju rodne dominacije, studije mreže i platformi, i političku

ekonomiju nadzora. Njihovo ukrštanje objašnjava zašto se TPN sistemski ne prepoznaje kao rodno zasnovano nasilje, čak i tamo gde formalni pravni instrumenti (Istanbulska konvencija, Direktiva EU 2024/1385) postoje: prepoznavanje zahteva da se ova tri polja sagledaju zajedno, a ne kao tri odvojena, tehnička pitanja (pravno, tehnološko, ekonomsko).

Bibliografija

- Ahmed, Sara. 2006. *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham: Duke University Press.
- boyd, danah. 2010. „Social Network Sites as Networked Publics: Affordances, Dynamics, and Implications." U *A Networked Self: Identity, Community, and Culture on Social Network Sites*, uredila Zizi Papacharissi, 39–58. New York: Routledge.
- Butler, Judith. 2004. *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. London: Verso.
- Butler, Judith. 2009. *Frames of War: When Is Life Grievable?* London: Verso.
- Dragiewicz, Molly, Jean Burgess, Ariadna Matamoros-Fernández, Michael Salter, Nicolas P. Suzor, Delanie Woodlock, i Bridget Harris. 2018. „Technology Facilitated Coercive Control: Domestic Violence and the Competing Roles of Digital Media Platforms." *Feminist Media Studies* 18 (4): 609–625.
- Fraser, Nancy. 1995. „From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a 'Post-Socialist' Age." *New Left Review* 1/212: 68–93.
- Fricker, Miranda. 2007. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford: Oxford University Press.
- Haraway, Donna. 1985. „A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century." *Socialist Review* 80: 65–108.
- Henry, Nicola, i Anastasia Powell. 2016. „Technology-Facilitated Sexual Violence: A Literature Review of Empirical Research." *Trauma, Violence, & Abuse* 19 (2): 195–208.
- hooks, bell. 1984. *Feminist Theory: From Margin to Center*. Boston: South End Press.
- Kelly, Liz. 1987. „The Continuum of Sexual Violence." U *Women, Violence and Social Control*, uredile Jalna Hanmer i Mary Maynard, 46–60. London: Palgrave Macmillan.
- Kelly, Liz. 1988. *Surviving Sexual Violence*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- MacKinnon, Catharine A. 1989. *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Marwick, Alice E., i danah boyd. 2011. „I Tweet Honestly, I Tweet Passionately: Twitter Users, Context Collapse, and the Imagined Audience." *New Media & Society* 13 (1): 114–133.
- Tufekci, Zeynep. 2017. *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven: Yale University Press.
- Zuboff, Shoshana. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.

Napomena autorke

danah boyd je 2000. godine zvanično (legalno) promenila ime u malim slovima, iz ličnih i političkih razloga koje je i sama obrazložila: da bi ime tretirala kao sopstveni „pridev", ne po tuđim pravilima, i da bi izbegla ono što naziva „elitističkom lingvističkom tradicijom" kapitalizacije.

bell hooks - pseudonim, autorski izbor koji je dosledno primenjivala u svim svojim publikacijama (rođena kao Gloria Jean Watkins, 1952–2021); ime je od samog početka spisateljske karijere (kasne 1970-e/rane 1980-e) namerno pisala malim slovima kako bi fokus bio na sadržaju, ne na autoru, i kako bi izrazila politički gest protiv ega i individualizma.